

Wennerberg

Ett avsnitt ur Johan Stenströms bok Bellman levde på 1800-talet

I inledningen till utgåvan av *Gluntarne* i *Samlade skrifter* 1882 blickar Gunnar Wennerberg tillbaka på 1840-talets studenttid i Uppsala. Här skildrar han ett expansivt skede i stadens utveckling. Under sin elvaåriga vistelse där mellan 1837 och 1848 såg han Uppsala växa och kommunikationerna förbättras. Han var med om studentföreningens tillkomst och bevitnade skandinavismens första studentmöte 1843. Han åhörde Jenny Linds bejublade konserter i Carolinasalen och bevistade landshövding Kraemers och Malla Silfverstolpes salonger, där han kom i kontakt med tidens estetiska notabiliteter: skalderna och professorerna Geijer, Atterbom och Böttiger, kompositören A. F. Lindblad och många andra. Wennerberg ger en målande beskrivning av Uppsala under den glansperiod till vilken även han själv hade kommit att räknas.

På 1830-talet hade bland Uppsalas studenter uppstått ett sällskap där musiken var det huvudsakliga intresset. Sällskapets konserter hölls till att börja med inomhus men efterhand kom dessa att förläggas under bar himmel - nattetid; och de musikinstrument som tidigare använts byttes ut mot "visselpipa, grytlock, lergök, harskrämla o. d."¹⁰⁶ Klagomålen lät inte vänta på sig och "den turkiska musiken", som efterhand kommit att omfatta allt fler studenter, förbjöds av rector magnificus.

"Några månader senare uppkom ett nytt sällskap af enahanda art som det förra, dock med den skillnaden, att dess ledamöter lade vida mer vikt vid att roa sig sjelfva, än att oroa andra".¹⁰⁷ Juvenalorden, som man lät kalla sig, var som Lars Lönnroth anmärkt "ett backanaliskt sällskap av studentikosa upptågsmakare, ett av de många som uppstått i Bellmans och Bacchi Ordens efterföljd".¹⁰⁸ Här var vokalmusiken i övervägande, man sjöng tidens populära manskvartetter men också en sorts potpurrier bestående av operafragment, glada slagdängor och Bellmanmelodier:

Samloms, Bröder Juvenaler,
Morlach, morlach, tra la la lalala
Kring buteljer och pokaler!
Morlach, morlach, tralala lala
Kring vår stora kopparkittel,
Morlach, morlach, tralala la lala,
Har vår Orden sitt kapitel,
Morlach, morlach, tralala lala,
På Eklundshof.
Är jag född, så vill jag lefva
Och må väl på bästa vis
Som en Adam med sin Eva
Uti paradiset
Våren är kommen!
På sina kransar¹⁰⁹

Bellmans visor utgjorde i flera avseenden ett slags klangbotten för Juvenalsällskapet. På bellmanskt maner hade man ett paradiskt ordensceremoniel och inom kretsen fanns åtminstone ett par goda Bellmansångare, och "den burschikosa obenägenheten att ta saker och ting på allvar"¹¹⁰ var något som förenade dessa studenter med de kretsar av mindre bemedlade ämbetsmän till vilka Bellman i sin ungdom hörde."

Bo Nordstrand skriver i sin avhandling Bellman och Bacchus om studenternas betydelse som "bärare av den backanaliska [(vis-)traditionen]":¹¹²

Avvisandet av lärdomen och de dammiga folianterna eller hänvisandet till auktoriteter i gången tid, som säges bestyrka nödvändigheten i att dricka, parodierandet av de akademiska ceremonierna, lovsjungandet av ungdomsåren och vänskapen i laget, det av den maskulina miljön karakteristiska föraktet för äktenskapet och de ofta förekommande latinska citaten är några återkommande drag i studentdryckesvisorna."³

I denna karakteristik finns åtskilligt som passar in på juvenalernas visor men också på *Gluntarne*. Wennerberg har själv vittnat om att det inom juvenalkretsen "hölls akademi": dvs det akademiska ceremonielet parodierades. Vänskapen i laget be sjungs redan i de inledande raderna till två wennebergiska juvenalsånger: "Viva la compagna" och "Bröder det äro vi alla".⁴ Också i *Gluntarne* behandlas vänskapen, även om laget här endast utgörs av två personer, Glunten och Magistern. Såsom inledande nummer klargör duetten "Minns du hur ödet oss förde tillhoppa" det bärande temat i samlingen: vänskapen mellan två studenter. I *Gluntarne* förekommer vidare att man avvisar sådant som är förbundet med lärdom. I "Vid brasan på Magisterns kammare efter en stor middagsbjudning" uttalar Glunten - i mytologisk omskrivning - sitt förakt för den som låter "flå sig fjorton gånger", vilket innebär, att för att bli filosofie magister "fordrades minst tretton approbatur af fjorton examinatorer".¹¹⁵

Du, som för en vansklig lager
Låter flå dig fjorton gånger,
Marsyas! - kände du *vårt lager*
Dog du säkert utaf ånger.

I sin inledning till *Gluntarne* konstaterar Wennerberg att för juvenalerna var tanken på tentamen som "den obudne gästen" [...] i det glada laget".¹¹⁶ Lovsjungandet av ungdomsåren är ett annat drag som också återkommer i *Gluntarnes* inledande sång: "Våren är flydd, men med glödande runor hela dess härliga / saga finns kvar", och när det gäller den parodiska attityden till latinet och de återkommande latinska citaten kan man hänvisa till praktiskt taget vilken som helst av samlingens duetter.

Även Bellman, liksom flera av hans vänner, hade legat i Uppsala. För hans del blev det en sejour på knappt en termin. Enligt Bo Nordstrand tog studenterna "med sig sina sånger och sina dryckesseder när de flyttade till huvudstaden som blivande tjänstemän i verken".¹¹⁷ Detta gällde för Bellman. Studenternas dryckesvisor bidrog till att utveckla Bellmans backanaliska visor. Av en av *Fredmans sånger* att döma har Uppsalatiden inte gått spårlöst förbi. Sång 28 börjar med orden "Movitz skulle bli student; / Han Upsala betrakta". Här återkommer flera av studentdryckesvisans särdrag. Lärdomen och de dammiga luntorna avvisar Movitz handgripligen när han slänger "Puffendorff och Grotius" i väggen. Väl tillbaka i Stockholm på krogen Tre remmare parodierar han de akademiska ceremonierna och strör latinska citat omkring sig. Flödet av dryckesvisor har gått i båda riktningarna mellan Uppsala och Stockholm. Bellman har påverkats av studenternas dryckesvisor i sin diktning hans egna sånger har i nästa steg haft betydelse för skälvisans utveckling i universitetsstaden.

I sina egna sångbidrag till Juvenalordens kapitel svarade Wennerberg med alster med stark Bellmansklang. En av dem bär titeln "Lahitt- laha":

Bröder det äro vi alla
Lusta vår moder vi kalla
Pappa är okänd, men sladder

Säger, att Bacchus stått fadder;
Bellman sjöng döpelsetral len
Vrok en skål punsch bak i skallen,
Sade: Om här hålles dufvet
Slipper ni myror i hufv'et.

Här finns Bellmans signatur både med namns nämnande och med stilistiska markörer. Denna strof återfinns, förutom i inledningen till *Gluntarne*, dessutom i Einar Malms *Ack, i Arkadien*, en studie av duettsamlingens förhistoria. Malm pekar dessutom ut en dikt som han klassificerar som "en regelrätt bellmansimitation":

Jag svär vid detta fluidum ,
Som Noak själv den hedersman
Till tröst på gamla dar uppfann,
Som Syrak sen och mången ann
Har tyckt gå an,
Att jag ej går min egen väg förrän
I bålen finns ej mer igen;
Det är min ed som allas vän,
Och tag mig fan jag bryter den.¹¹⁸

Det är med all sannolikhet "Riddare-dubbning" ur Bacchi Orden som utgjort förebilden för juvenalen Wennerberg:

Jag von Bercho står här
Och jag lovar och svär
Så sant som jag lefver och Riddare är,
Bli trogen vid glas,
Aldrig svika Calas
Men tugga min skorpa, när suparna tas -

I båda texterna svärs en ed om trohet vid glaset eller bålen. I Wennerbergs text aktualiseras namnen Noak och Syrak som för tanken till Bellmans bibelparodier. I Bellmans kanske mest kända sång beskrivs Noak som en "hedersman".

DE TRE OCH GLUNTARNE

Wennerberg gjorde sitt inträde i Juvenalorden 1843. På grund av att ordensbröderna efter hand blev klara med sina studier decimerades ordenskören drastiskt under de därpå följande åren för att 1846 endast bestå av tre sångare. För att roa återstoden av icke sjungande medlemmar tillkom under sistnämnda år och året därpå den samling trior som 1851 - alltså efter *Gluntarnes* publicering - gavs ut under titeln "De tre."⁹ Einar Malm har noterat att också här gör sig Bellmans inflytande påmint. Samlingens motto "Tre studenter, certim tre" har hämtats från Fredmans sång 28, "Movitz skulle bli student; / han Uppsala betrakta". Fjärde strofen börjar: "Tre studenter, certim tre". Dessa trior kan betraktas som förstudier till *Gluntarne*. Triorna och duetterna har vissa drag gemensamma, främst den dramatiska gestaltningen. Uppsalamiljön är emellertid inte så påtaglig i *De tre*.

Sedan också tenoren lämnat staden återstod endast två sångare jämte en pianist. Otto Beronius, som "egde en röst, för hvilken naturen tycktes hafva glömt sätta någon gräns nedåt":¹²⁰ Wennerberg själv,

baryton, samt Eugene von Stedingk, pianist. Det var för denna sättning *Gluntarne* tillkom åren 1847 till 1850. Till att börja med sjöngs duetterna inom juvenalkretsen, men ganska snart kom sångerna att nå en vidare popularitet genom att de började spridas i avskrifter, "ej blott inom utan äfven utom Upsala".²¹ Året därpå började de utges häftesvis på Abr. Hirschs förlag.

Merparten av *Gluntarne* liksom de sånger som föregick duettsamlingen hade tillkommit för att roa en mindre krets i sällskapslivet, i första hand inom Juvenal-orden. Denna funktion har Wennerberg gemensam med Bellman, vars diktning ofta tillkommit för att sjungas eller läsas i ett glatt sällskap. Bellman och Wennerberg var båda diktare och exekutörer i samma person. Denna brukspoesi har sedan – både hos Bellman och Wennerberg – efter hand fått en mer omfattande funktion och förts över till ett vidare, mer offentligt kretslopp.

KROGEN OCH DET BACCHISKA

Wennerbergs släktskap med Bellman, såsom det visar sig i *Gluntarne*, kommer tydligast till uttryck i att påfallande många av duetterna utspelar sig på krogen. Inte mindre än sju, det vill säga en knapp fjärdedel av samlingens trettio sånger. Läger man därtill den duett som handlar om hemfärden från värdshuset, de som avslutas med att man beslutar sig för att uppsöka någon källare och de duetter där man räknar upp alla tänkbara krogar i staden, då blir summan tolv, alltså dryga tredjedelen. I samtliga fall rör det sig om i verkligheten existerande krogar: Flustret, Äpplet, källarmästare Schylanders "Schylla", för att nämna några. Bellman låter gärna med sin smak för det pittoreska uppfinna mer eller mindre fantasifulla namn på de krogar där textepistlarna utspelas, men lika ofta använder han namn på kända näringsställen och lokaler i samtidens Stockholm, till exempel Lokatten och Tre Remmare.¹²²

Det skålas flitigt i *Gluntarne* och över huvud taget har det bacchiska en central plats i Magisterns och Gluntens värld. I flera fall anger framställningen att de båda fått för mycket att dricka. I "Huruledes månen intresserar sig för Glunten och Magistern" ömsom tilltalar man och ömsom kommenterar man en besjälad måne. Sången har i samlingen placerats intill en annan duett med ett besläktat ämne. I "Nattmarschen i Sanct Eriks gränd" snubblar de två studenterna fram i den illa upplysta gränden för att så småningom ramla "Pladask i smutsen". I båda fallen utgör det bacchiska själva förutsättningen för den dråpliga situation som sången åskådliggör.

Den duett som följer på "Nattmarschen" knyter på ett naturligt visan till de två föregående gluntarna. Den talande titeln är "Dagen derpå". Här kontrasteras Magisterns förtjusning vid tanken på gårdagen med Gluntens ruese. Bakruset med allt av självömkan och gårdagsångest rymmer många möjligheter till komiska poänger. Även här finns naturligtvis Bellman i bakgrunden. Fredmans soliloquium utanför krogen Kryp -In i epistel 23 är ett mästerverk i sin art. I bägge fallen ges de skrivningar av kroppslig förödelse, och lösningen på problemet är likartade: krog dörren öppnas för Fredman och Magistern rekommenderar sin kamrat "Primo en sill och secundo en sup".

I den första duetten i *Gluntarne*, "I anledning af Magisterns och Gluntens första bekantskap", avrundas de tre stroforna med en skål för "framfarna år", "för löpande år" och "kommande år". Varje sådan fras avslutas i sin tur med ett gemensamt "Gutår", en interjektion som står som en bekräftelse på deras vänskap över åren och som samtidigt avslutar strofen. Även nummer två i samlingen, "Glunten blir Juvenal" slutar med ett samfällt "Gutår". Det ter sig naturligt att de båda duetterna har en avslutning av detta slag. I samlingens inledande sång, med sina högtidliga vänskapsbetygelser, sin fornnordiska metaforik och de stora

utblickarna över för flutna och framtida år, introduceras åhöraren i Magisterns och Gluntens värld och själva anslaget fordrar en avslutning av festivitas. I det andra fallet rör det sig om en receptionsritual när Glunten högtidligen upptages i Juvenalorden. Även Bellman avslutar ofta sina visor med en skål, ett drag som också kännetecknar tidens många dryckesvisor, en direkt maning till dem som befinner sig i laget runt bordet att fatta glaset och dricka.

Det så typiskt bellmanska maneret att oförmedlat inflika ett skålrop finner man också i Gluntarne. "Harpospelet på Schylla" uppvisar många komponenter som man känner igen från Bellman: krogmiljön, musiken som tematiskt element, den burdusa tonen i uppmaningar och rop till de medagerande. Särskilt slutet av duetten, där Glunten och Magistern manar herrarna att sjunga med, lyder bellmanskt:

MAGISTERN

Pass på nu igen! Liebes Mädchen, gutår!

GLUNTEN

Skål gamle konditor, hur mår din bottför?

Man kan jämföra citatet med exempelvis trettonde episteln, "Till Brodern Bred ström":

Skål, Anders Wingmark, välkommen, Bror,
Och gutår, Otto Olssons mor!

Eller epistel 42, "Rörande kortspelet på Klubben":

Klöfver äss gutår, bekänn;
Tuan, trian; skål min vän.

Till funktionen erinrar det senare exemplet om "Harpospelet på Schylla". I bägge fallen förekommer det oförmedlade skålropet som infaller medan man egentligen är upptagen med något annat. I episteln befinner sig Mollberg, Ulla Winblad, mor Wingmark och Fredman vid spelbordet. I Harpospelet är Magistern och Glunten också mitt uppe i en syssla, nämligen att sjunga "Hymnen till våren" och nu avbryter man sången för att skåla med de tyska harpspelerskorna och med konditorn.³ Samtidigt får sistnämnde en gliring för sitt lyte. Han led av podager och var, enligt Wennerbergs minnesteckning, tvungen "att nästan ständigt begagna ytterstövvel på sin sjuka fot" - därav "bottför".¹²⁴ Att använda yrkesbeteckningar i stället för namn känns också igen från epistlar och sånger.

I "Huru Gluntens svårmod, på 'Äplet', skingras af Magisterns vårfantasier" finns ett unisont "Gutår" inskjutet mitt i varje strof, och i "Examens-sexa på Eklundshof" förekommer naturligtvis många skålar. Men i denna samlingens längsta genomkomponerade duett finns också "skål" och "gutår" av den mer oförmedlade sorten. Mitt under den episod där de båda herrarna förtjuses över anblicken av Lotta på balkongen utbrister Glunten: "Slå i öl - gutår". På liknande sätt finner man i *Fredmans epistlar* åtskilliga exempel där Fredman mana någon slå i åt sig: "Slå kypare i" (FE 35) och "Slå i och sup mig till" (FE 59).

I Gluntarne förekommer även den av Bellman så flitigt använda ljudhärmande interjektionen "klang" - tänkt att återge ljudet av två glas som slås ihop:

GLUNTEN

En gång var jag mycket, mycket kär...

MAGISTERN

Skål min bror för alla gamla minnen!

GLUNTEN

Jag var rik, som sjelfvaste de Geer...

MAGISTERN

Klang! Gutår! - och fröjda dina sinnen!

Det är i inledningen av duetten "Gluntens flamma" som dessa rader återfinns. De tre punkterna som avslutar Gluntens repliker anger att han blir avbruten av Magistern som för tillfället ägnar glaset större uppmärksamhet. Bellmans diktning uppvisar många "klang" och "gutår" och till och med i kombination som i exemplet från "Gluntens flamma". "Hej klinga och gutår" heter det i sång nr 27, och i sång 50 lyder det: "Klang då gutår".

PERSONERNA, STADEN OCH NATUREN

Persongalleriet utgörs i *Gluntarne* av två personer, Glunten och Magistern. Det är deras äventyr som åhöraren får följa från rekapitulationen av den åttaåriga bekantskapen till "Avskedet på Flottsund", när Glunten lämnar Uppsala efter avlagd examen. Förutom dessa båda figurerar ett fåtal andra personer, däribland "Gluntens moster"; vars person ägnas en av duetterna. Hon nämns sedan i "Gluntens vigilans", "Gluntens misstag", "Efter kameralexamen" och "Gluntens reskassa", men har naturligtvis ingen egen roll inom fiktionen utan omnämns eller citeras bara. I ett fall, "Gluntens misstag", är hon förutsättningen för den komiska upplösningen, men inte heller här är hon delaktig i diktens nu. I stället redogör Glunten och Magistern i preteritum för en tidigare inträffad händelse där hon spelat en avgörande roll.

I fyra av duetterna finner man emellertid ett något utvidgat persongalleri med personer som i större utsträckning än Gluntens moster tar del i textens nu. Detta gäller "Harpospelet på Schylla", "Hemmarsch från Eklundshof med en bondspelman", "Impromptubalen" och "Examens-sexa på Eklundshof".

Ett av de namn som förekommer i den första av de ovan nämnda gluntarna är "Nystedt". I efterskriften till *Gluntarne* berättar Wennerberg om denne person som alltså existerat i verkligheten. Han beskrivs som "en gammal beskedlig och afsigkommen musiklärare i blå frack med blanka knappar". Han "begagnades, såsom ytterst lättrogen och nyfiken, till kolportör af de otroligaste och mustigaste så politiska, som sociala nyheter". I sin egenskap av musiklärare uppmanas han "slå takten" i "Harpospelet på Schylla" och han är den som får vara tamburmajor i Hemmarschen. I "Impromptu-balen" nämns han endast i förbigående då han i festens yra spräcker sina byxor.

I Harpospelet figurerar en person som får finna sig i ett högst burdust tilltal av Glunten och Magistern: "Herre, håll käften". Det är densamme som i Hemmarschen benämns "medikofilarn", "den ständigt småpratande, gnolande, qvicke och leende faunen", enligt Wennerbergs karakterisering i efterskriften.¹²⁸ Kanhända är det samme person som i "Impromptu-balen" benämns doktorn.

Kassören spelar en väsentlig roll i "Impromptu-balen", där han fullbordar dans- och dryckesorgien genom att kasta upp, eller som det heter hos Wennerberg, "kröka ryggen bort i vrån". I Harpospelets staffage skymtar en "herr kassör": som uppmanas sjunga med. Det kan vara samme person som i "Impromptu-balen". Mycket tyder nämligen på att Wennerberg velat bygga ut ett persongalleri som skulle kunna återkomma i gluntcykeln.

Ännu en person som dyker upp i flera av duetterna är källarmästare Schylander. I Harpospelet förekommer han som den som gett namn åt "det nattliga Schylla" och i "Impromptu-balen" torde det vara han som gormar "arg och hes och full". Schylander var ägare till källaren Schylla i staden men också till sommarvärdshuset Eklundshof.¹²⁷ I Examens-sexan skyntar han bara förbi, dvs han anropas av Magistern, som i sin tur avbryts av Glunten.

Spelmannen förekommer i både Hemmarschen och "Impromptu -balen". I den förra duetten är han preciserad till bondspelman. Huruvida det är samme spelman i de två gluntarna går inte att avgöra.

Bland de kvinnor som finns med bör särskilt " Impromptu-balens" Lotta nämnas. Visserligen förekommer hon varken i Harpospelet eller Hemmarschen, men i "Impromptu-balen" spelar hon en av de mer centrala rollerna och i Examenssexan nämns hon i förbigående. Under större delen av året var hon servitris på källaren Schylla men på somrarna tjänstgjorde hon på Eklundshof.¹

'Lotta på hofvet' åtnjöt en så allmän och ihärdig hyllning från den måttligt studera de ungdomens sida, att det fordrades hela hennes ovanliga kropps- och själsstyrka för att tillbörligen kunna sköta sin sträfvamma tjänst såsom uppapperska i de övre rummen af det merendels öfverfyllda värdshuset.¹²⁹

2

Lotta bär ett namn som oförmedlat för tankarna till *Fredmans epistlar* och i samlingens personförteckning finner man två flickor med samma namn, Lotta, jungfru på Thermopolium och Kolmätars Lotta. Med undantag för epistlarna 6 och 26 är det oklart vilken Lotta som avses i de övriga epistlarna där namnet förekommer: 49, 64 och 73. Intressant är att i majoriteten av dessa epistlar - nr 49 undantagen - består interiören av en krog och i tre av epistlarna är det fråga om dansskildringar, faktorer som understryker gluntdiktningens samhörighet med Fredmanvärlden.

Wennerberg hämtade liksom Bellman sina personer från förebilder i verkliga livet. I *Gluntarne* återkommer dessutom namn från Fredmanvärlden. I en avslutande analys kommer "Impromptu-balen" att granskas mer i detalj och där kommer ett annat bekant namn vid sidan om Lotta att dyka upp, nämligen Ulla.

Som nummer fyra i duettsamlingen har Wennerberg placerat "En månskensnatt på Slottsbacken". Duetten framställer en utflykt där Magistern och Glunten blickar ut över den månbelysta staden och Fyrisslätten. Här beledsagas åhöraren av Magistern och Glunten i hela elva strofer, och här har Wennerberg på ett tidigt stadium i samlingen valt att presentera den miljö i vilken duetterna fortsättningsvis kommer att utspelas. Tämligen sakligt gör de båda herrarna reda för traktens olika sevärdheter.

Fredmanvärlden erbjuder inte något absolut jämförelseobjekt, och själva tonen - det långsamt framskridande tempot och de makligt relaterade iakttagelserna - är Bellman alldeles främmande. Det finns emellertid vissa gemensamma drag. Wennerberg har placerat sina två personer på Slottsbacken, en plats med fri utsikt från vilken de kan relatera vad de ser. På liknande sätt har Bellman med startpunkt i folkvimlet på Skeppsbron låtit bland andra Fredman och Movitz företa en båtfärd från Gamla stan till Djurgården. Färdvägen för epistel 33 erbjuder liksom hos Wennerberg öppna vyer, som ger det fredmanska ögat möjlighet att insvepa kungliga slottet, arsenalen, galärvarvet och Skeppsholmen i blickfånget. Detta är det enda exemplet i *Fredmans epistlar* där staden avbildas i panoramaform. På samma sätt intar

Slottsbacksglunten en särställning i den wenerbergiska cykeln. Kanske var det just denna likhet som föresvävade Malla Silfverstolpe när hon i sin dagbok skrev: "Liksom Bellman besjög Stockholm, illustrerar Wennerberg Uppsala. N:o I Månskenet är en förtjusande, målande beskrivning av Uppsala".¹⁰

I prosaavsnittet i epistel 33 pekar Fredman ut stadens sevärdheter för Movitz:

Men se vid stranden snedt öfver. Se hvad blågula och gröna bilder som timra i skuggan af den up- och medvända mörkbruna kölen. Hamrarna knacka så tätt.

Märker du åt höger en Grekisk Tempelbyggnad på en högd? och nedanför i vattubrynet, - se hvad för en skog af gungande master med fladdrande vimplar.

Fredmans utpekande maner beledsagat av ett "se" är karakteristiskt för epistlarna och sångerna. I "En månskensnatt på Slottsbacken" är det ömsom Magistern, ömsom Glunten som gör varandra uppmärksamma på traktens sevärdheter: "Märk hur den skummande *Fyris* kastar / Silfver och perlor uti *Fallet* ner"; säger Magistern i femte strofen och i strof sju riktar han uppmärksamheten på månskenet: "Se bakom skyn huru Luna blickar / Smäktande i *Observatorium* in:'

Begravningsprocessionerna, kyrkogården och döden är återkommande ämnen i *Fredmans epistlar*. Själva Fredmanfiktionen är sprungen ur skildringen av processionen vid "Fredmans begrafning", sång 26, som tillkom bara några månader efter det att verklighetens urmakare Fredman lämnat jordelivet.

Epistelsamlingen rymmer flera kyrkogårdsskildringar, till exempel epistel 81. Wennerberg har använt sig av samma miljö i "En qväll på kyrkogården". Här förekommer emellertid inte, som hos Bellman, någon beskrivning av själva kyrkogården. Wennerberg nöjer sig med att i titeln ange platsen för denna glunt och legitimerar därigenom Magisterns och Gluntens reflexioner över förgängelsen. "En qväll på kyrkogården" handlar om Gluntens förmenta död och vännernas bestörtning, vid beskedet:

Åh, herre Gud, Är det sant? Är han <löder,
Vår vän, vår bror? Hvad mitt hjerta det blöder!

Nyss satt han bland oss så frisk och så röder
Och qvad en stump för de lyssnande bröder.

Det kan finnas skäl att jämföra med en av epistlarna (FE 52), som visserligen inte utspelas på kyrkogården men som handlar om döden:

Movitz, mitt hjerta blöder!
Movitz! Movitz!
Jag sett din Fästmö kall och löder,
Gr ymt jag hör hur Bacchi bröder
Med gråt bestorma skyn.

I båda exemplen besjungs någon som är avliden. I det senare fallet är det Charlotte, Movitz fästmö, i det förra är det Glunten. Båda skalderna har använt sig av samma rim: löder - blöder- bröder. Wennerberg varierar rimändelsen "- öder" i ytterligare sju versrader. Långa rimserier finner man flera exempel på i *Gluntarne*. Även detta drag förbinder de två diktarna.

Karl Warburg är en av flera litteraturforskare som framhållit det wenerbergiska svärmeriet för naturen som "ett med Bellman besläktadt drag. Med en tillsats af romanstiskt drömmeri skildras naturens härlighet".¹³

"En solnedgång i Eklundshofs-skogen". Einar Malm noterar att andra strofen i denna duett påminner om ett parti av *Fredman s testamente*, nr 16 2, "Somarmorgonen". Här följer först utdraget ur "En solnedgång i Eklundshofs -skogen":

MAGISTERN

Allt är så tyst. En and

Hörs blott i träs ket snattra ,
Och från en gran ibland
Knaprar en ekorttand .

GLUNTEN

Se, huru minsta grand

Glittrar vid solens strålblick,
Böljan vid bäckens strand ,
Gruset i backens sand!

Därefter ett parti ur Bellmans "Sommarmorgon":

I viken synas vita änder
Simmande i land
Med halsen krökt sig ankan vänder
På den vita sand
Än spritter en löja vid strand ,
Än ekorren kvisten han släpper
Och knäpper
Och hppar i granen från gren uppå gren
Beställsam , försiktig och alltid allen.³

Einar Malm uppehåller sig inte i detalj vid överensstämmelser men slår i alla fall fast "att Bellman tilhörde hans (Wennerbergs] mästare"^{1, 33}.

Det finns en annan likhet på detaljnivå mellan Wennerbergs duett och en passus i *Fredmans epistlar*:

Högt öfver gräs och strå
Furornas korum susar;

I den för övrigt idylliska skildringen av Ekelundshofs-skogen har Wennerberg fört in en bild som hör samman med kriget. Omskrivningen av vindens sus i furornas kronor är både djärv och effektiv. Den är så ovanlig att man undrar om den inte haft sin förutsättning i följande fras:

Chorum in i skogens kamrar skallar,
Ekar och tallar
Diken och vallar
Alt återskallar
Echo .

"En solnedgång i Eklundshofs-skogen" är det enda belägget för utpräglad naturlyrik i Gluntarne. Det finns emellertid andra duetter med betydande inslag av naturskildring. "Huru Gluntens svårmod, på 'Äplet', skingras av Magisterns vårfantasier" är ett sådant exempel, "Examens-sexa på Eklundshof" ett annat. I den senare duetten ingår den kända "Här är gudagodt att vara". I övrigt förekommer smärre naturlyriska glimtar, som impressionistiskt förbiflimrande, stämningsskapande element.

FORMEN

Alltsedan Bellmans dagar kan man i Sverige tala om en tradition av diktare som samtidigt är tonkonstnär. Här ligger den kanske mest slående likheten mellan Wennerbergs *Gluntarne* och Bellmans *Fredmans epistlar*: den cykliska poetisk-musikaliska formen. Båda samlingarna är uppbyggda enligt en viss sammanhållen struktur, visserligen mer påtaglig i *Gluntarne* än i *Fredmans epistlar*. En förklaring till detta kan vara skillnaden i omfång. Bellmans verk består av sammanlagt 82 visor medan Wennerbergs endast omfattar 30.

Gluntarne är sprungna ur sällskapslivet. Efter hand som nya duetter tillkommit har den primära bruksfunktionen avklingat för att i stället övergå i en mer målinriktad uppbyggnad av en cyklisk helhet ämnad för en större publik. Man kan spekulera över när en sådan förskjutning började ske. En av duetterna ger ett spår att följa. Den sång som inleder det första häftet av samlingen - "I anledning af Magisterns och Gluntens första bekantskap" - gavs ut hösten 1849. Tillkomsten för denna duett har Wennerberg själv tidfäst till 1848.¹³⁴ Av denna glunt, med dess tillbakablick över den mångåriga vänskapen, förstår man att Wennerbergs avsikt varit att knyta samman och skapa en ram kring de gluntar som hittills tillkommit. Ungefär hälften av samlingens duetter hade redan, mellan 1847 och 1848, sett dagens ljus. Med denna musikalisk-poetiska exposition har Wennerberg velat inviga sina åhörare i Magisterns och Gluntens värld.

Utgivningen av *Gluntarne* påbörjades 1849. De första häftena kom ut under hösten detta år och resterande under 1850.¹³⁵ Samlingens samtliga nummer var alltså inte tillkomna vid den tidpunkt då de första häftena började ges ut. Tre av duetterna skrevs nämligen först 1850.¹³⁶

En tydlig vilja till strukturering ser man främst i cykelns inledning respektive avslutning. I de fem första gluntarna presenteras en serie viktiga komponenter för att åhöraren/läsaren ska introduceras i Magisterns och Gluntens värld. I samlingens andra stycke, "Glunten blir Juvenal"; får man stifta bekantskap med Juvenalorden, som för visso spelar en rätt undanskymd roll i samlingen i övrigt, men vars funktion ändå är viktig i en cykel som handlar om två studenter som är mer roade av glatt sällskapsliv än av läsningens allvar. Här efter följer två Uppsaladuetter: "Uppsala är bäst" och "En månskensnatt på Slottsbacken".

Därmed har fiktionen fått sin geografiska förankring. Den femte av cykelns duetter, "Glunten på föreläsning"; är den enda som i någon mer fullständig mening ägnas akademien. Det kan tyckas anmärkningsvärt att universitetet har en så pass undanskymd roll i en samling vars huvudpersoner är två studenter. Men detta är säkert ett medvetet grepp eftersom Magistern och Glunten förkroppsligar äldre tiders överliggarliv där kamratskap och fest var det primära, studierna det sekundära.

Duettsamlingens avslutning kan sägas börja med "Anklagelsen" i vilken Magistern bestämmer sig för att inte le förrän Glunten tagit kameralexamen, vilket denne gör illa kvickt, för nästa duett i ordningen bär titeln "Efter kameran-examen". Här bestämmer sig de båda herrarna för att fira tilldragelsen och inta "Examens-sexa på Eklundshof". Här efter följer "Impromptu-balen" som ett kanske något omotiverat avbrott i avslutningen av cykeln. I och med den lyriska duetten "Slottsklockan" knyts trådarna ihop igen. Efter avslutad examen är den prolongerade ungdomstiden tillända och Glunten måste lämna Uppsala. I detta nummer lyssar han till slottsklockans "skära klang" och

frågar sig när han åter får höra den. I "Gluntens reskassa" räknar man ut hur mycket denne är skyldig sina kreditorer, det vill säga stadens olika krögare. Den slutliga skilsmässan mellan Magistern och Glunten sker i "Avskedet vid Flottsund" och hela samlingen avslutas med den vemodstyngda "Magisterns monolog, efter Glunten s afresa från Alsike".

En strukturerande vilja ger sig tillkänna i arrangerandet av andra sånger i samlingen. De tre bacchiska alstren "Harpospelet på Schylla", "Huruledes månen intresserar sig för Glunten och Magistern" och "Nattmarschen i Sanct Eriks gränd" har placerats före "Dagen derpå" med dess talande titel. Vidare har två gluntar med gemensamt ämne placerats intill varandra: "Magisterns flamma" och "Gluntens flamma". Denna skiss över strukturen i Gluntarne är tämligen grov. Studerar man samlingen mer i detalj ska man finna en mängd korrespondenser och samordnande förbindelser.

Att Bellman lagt sig vinn om ett sammanhållande mönster i Fredmans epistlar har Carl Fehrman visat i sin monografi *Vin och flickor och Fredmans stråke*.³⁷ Bellman grupperar gärna epistlar med gemensam tematik. Som prov på en sådan ordning kan nämnas epistlarna 8-13, vilka "alla skildrar baler på kroggolvet".¹³⁸ Wennerberg har tillämpat samma förfarande i de tidigare nämnda duetterna med bacchiska inslag. Bellman placerar i något fall epistlar med anknytande handling i följd: epistlarna 46 och 47 där Mollberg i den första rider iväg för att föranstalta begravningskalaset för att i den andra återvända efter förrättat värv. Hos Wennerberg kan man på samma sätt se hur händelsekedjan hänger ihop i "Anklagelsen", "Efter kameral-examen" och "Examens-sexa på Eklundshof".

Vad som speciellt bidrar till att hålla samman den wennebergska cykeln är naturligtvis de två huvudpersonerna, som för oss åhörare förmedlar allt som passerar. Ett liknande förhållande råder hos Bellman där Fredman är den sammanhållande faktorn och vid hans sida finns alla andra, mer eller mindre flitigt förekommande personer.

Ytterligare en faktor som bidrar till sammanhållning och enhet är de tidigare nämnda återkommande miljöerna hos Wennerberg respektive Bellman.

MUSIKDRAMATIK

"Aldrig ännu voro Skaldekonst och Tonkonst mera systerligt förente". Dessa Kellgrens ord i företalet till Fredmans epistlar föresvävade måhända den anmälare i tidningen *Uppsala* som i samband med att de första glunthäftena kom ut framhöll "den intima överensstämmelsen mellan ord och melodi; 'alltsedan Bellmans tid har man ännu icke sett något motstycke härtill'".³⁹

Wennerberg saknade formell musikalisk skolning. Men med ett tidigt utvecklat musikaliskt intresse, en betydande musikalitet och med betydelsefulla förebilder omkring sig kom han med tiden att få en solid musikalisk grund att stå på. I de salonger i Uppsala där han umgicks kom han i kontakt med den från Tyskland importerade lieden, omstöpt i en svenskare form av exempelvis Geijer och A. F. Lindblad och själv studerade han musikhistoriens stora verk i partitur och klaverutdrag.

Gunnar Jeanson har ägnat Wennerbergs hela musikaliska gärning ett omfattande studium i sin bok *Gunnar Wennerberg som musiker*. Jeanson anger, vid sidan av visan och lieden, den samtida operalitteraturen som en påverkansfaktor "då man vill undersöka den musikaliska jordmån varur

Gluntarne framväxte"⁴² I sammanhanget nämner Jeanson operakompositörerna Weber, Spohr och Auber. I synnerhet tycker sig Jeanson spåra viss släktskap med Auber ifråga om "Vissa lätta, dramatiskt-pikanta och spirituella tonfall". Auber var en av tidens mest firade opera- comiquekompositörer. Just draget av opera-comique eller buffaopera präglar *Gluntarne*. Till ..detta återkommer Jeanson flera gånger och nämner bland annat "Glunten blir Juvenal" som exempel. Gunnar Syrén argumenterar i sin monografi *Sparka mot porten och storma!* för att *Gluntarne* ska betraktas som teater. Det faktum att duettsamlingen tillkommit i samspel med en publik understryker dess performativa karaktär.⁴²

Över huvud taget är det flera faktorer som bidrar till att duetterna påminner om små operascener. Själva den lyrisk-dramatiska formen, där Magistern och Glunten inför sina åskådare framställer en scen, gör associationen naturlig. "Nattmarschen i Sanct Eriks gränd", " Magisterns misslyckade serenad " och "Examens-sexa på Eklundshof " kan nämnas som exempel på gluntar med tydligt dramatiskt förlopp med en dialog som utmärks av en deiktisk funktion. Den genomkomponerade formen, som Wennerberg använder sig av i en tredjedel av *Gluntarne*, i kombination med den dialogiska strukturen understryker likheten med operagenren. Vidare kan man i vissa av duetterna finna antydning till en uppdelning i operakonstens klassiska formelement , såsom recitativ, aria och - naturligtvis - duett. Partier med utpräglad recitativkaraktär finner man i inledningen till "Avskedet på Flottsund " liksom avsnittet som börjar med orden "Intet ljud ?" i " Magisterns misslyckade serenad". Wennerbergs föredragsbeteckning är i båda fallen "Recitativo". Mest operalika i sin konception är "En qväll på kyrkogården" och "Magisterns misslyckade serenad". Att också andra noterat duetternas implicita inbjudan till scenisk gestaltning bevisas av att två av *Gluntarne*, "Harpospelet på Schylla" och "Glunten blir Juvenal" gestaltades på Stockholmsoperan i början av 1850-talet, något som Wennerberg själv inte satte värde på.⁴³ Betydligt senare, 1978, användes sångsamlingen i skådespelet *En afton på krogen* på Malmö stadsteater.⁴⁴

Om Wennerberg i vissa avseenden står i skuld till operakonsten, kan man säga att Bellman också gör det men av andra skäl. Bellmans melodier har genom åren ägnats en omfattande forskning. Den danske vaudevillekännaren Torben Kroghs studie *Bellman som musikalisk digter* har gett vid handen hur stor betydelse den samtida operan och det franska sångspelet eller operacomiquen haft för de bellmanska melodierna.⁴⁵ Upphovsrätt var på 1700 -talet ett okänt begrepp. Melodilån var legio och numera har man belägg för att de flesta av Bellmans melodier inte var hans egna utan lånade, ofta med ett medvetet musikparodiskt syfte. Ursprunget till dessa melodier har man funnit inom samtidens dansstycken, instrumentalmusik och operacomique. Bellman har på teatern hört melodierna i sitt sceniska sammanhang och sedan omplacerat dem i Fredmanvärlden. Wennerberg å sin sida har inspirerats av buffagenren och har skapat en samling komiskmusikaliska duetter.

Ett drag som är utmärkande för Bellmans visor är de interfolierande instrumentimitationerna. Bellman beledsagade sin sång med en cister, men ofta använde han sig av vad som för tillfället fanns till hands: en bordsskiva, flaskor, glas m m. Dessutom var han en mästare på att härma röster och allehanda instrument. I Fredmansdiktningen har denna förmåga satt spår, dels i sådana texter som vill suggerera ett myller av gestalter, t ex "Stolta stad", epistel 33, dels i alla de epistlar där instrumentimitationer förekommer. Epistelvärdens färgstarka invånare är sällsynt musikaliskt mångsidiga.

I *Gluntarne* ingår musiken mera sällan som tematiskt element och här i finns kanske främsta anledningen att instrumentimitationer saknas. Hos Bellman har instrumentimitationerna varierande funktioner. Granskar man *Fredmans epistlar* kan dessa ange vilket instrument som i sammanhanget spelas av den person som den aktuella episteln handlar om medan de i andra fall mer har karaktär av mellanspel. I

den mån man kan tala om instrumentimitationer hos Wennerberg har klaveret fått fylla den funktionen. "Harpospelet på Schylla" anger redan i titeln vilka instrument man ska tänka sig klinga. Wennerberg berättar att när det var marknad i Uppsala "kommo alltid tyska harpspelerskor till staden och hade företrädesvis sitt tillhåll på Schylla",⁴⁶ och det är dessa harpspelerskor, Marianne och Annchen, som Magistern och Glunten tilltalar så frimodigt i sången. I texten kan man läsa i infogade parenteser att de "preludiera och börja 'Webers sista tanke'" och någon rad senare står att "De spela en 'Suck-vals'".¹⁴⁷ I piano stämman finns de aktuella melodierna noterade. Den som lyssnar på framförandet kan registrera hur pianot börjar spela de melodier som anges inom parentes. Kanske skulle man kunna se, att denna interfolierande musikillustration, utförd på piano men avsedd att återge harpspelerskernas musik, som besläktad med den bellmanska instrumentimitationen.

I "Examens-sexa på Eklundshof" anstränger sig Wennerberg till det yttersta för att i ackompanjemanget illustrera den aktuella texten. Den välkända "Här är gudagott att vara", som ingår i Examenssexan, förekommer ett flitigt närmast överlastat drillande och ornamentering, vilket ska ge intryck av humlors surr, lärkors och andra fåglars sång - allt för att understryka stämningen av lantlig idyll. Man kan våga tanken, att om Bellman varit fader till verket skulle samtiden fått höra honom själv med alla tänkbara medel, förutom med pianot, återge den pastorala stämningen.

"IMPROMPTU - BALE N" - ETT ANALYSPROV

Bland *Gluntarne* är det framför allt *en* duett som för tankarna till Bellmans diktade värld, nämligen "Impromptu -balen". Här uppmålas en tavla med en mängd detaljer, stilistiska och tematiska, som återkommer i Bellmans krog- och balskildringar: myllret av personer, musiken och dansen, den tilltagande uppsluppenheten. Den wennerbergiska stilen är visserligen inte så livlig som Bellmans impressionistiska, präglad av snabba, till synes slumpmässiga iakttagelser och rappa interjektioner. I gluntsångerna återfinns inte samma ögonblickskaraktistik, klädernas färglickar eller iögonfallande attribut. Men följer man "Impromptu-balen" strof för strof ska man finna att det som skildras förmedlas genom en serie uppmaningar, korta beskrivningar, utrop och kommentarer.

Interiören är krogen Schylla på Drottninggatan i Uppsala.⁴⁸ Tonen för visan slås an omedelbart i och med att åhörarna får veta att balen börjar och att brylån, det vill säga den varma konjaksbålen, är tillställningens centrum: "Plats, go' Herrar, plats! Nu börjar balen". Många epistlar inleds med en uppmaning eller en fråga, ett påfallande stort antal gluntar också.

I stroferna 1 till 3 presenteras miljön, de flesta personerna och deras funktioner: herrarna som manas ta plats, flickorna från köket som ska delta i dansen och kassören som utses att sköta om utskänknings. Att ange person med yrkesbeteckning i stället för namn känner man igen från Bellman, t ex "hårfrisörn" i epistel 16 eller "svarvarn" i nummer 62. Kassörens roll som munsänk är i denna glunt förutsättningen för skildringens humoristiska upplösning.

Namnet Ulla associerar till epistlarnas och sångernas kvinnliga centrum. Hon förekommer ofta i balskildringarna. På liknande sätt tycks det vara med "Impromptubalens" Ulla, som förefaller stå i alldeles särskild gunst hos Glunten och Magistern. Den senare utbrister: "Ulla, gudilof är allaredan här, / Och jag sjelf / Liksom lite kär". Senare i episteln framställer han henne som "Drottningen på baln". I Gluntarnes efterskrift tillfogar Wennerberg förklarande å propå fjärde strofen "att Magisterns artiga och till alla framförda inbjudning: 'Vackra, englagoda, sockersöta ni, Stig nu på!' väl egentligen avsåg henne", det vill säga Ulla.⁴⁹

I andra strofen nämns "mamsell" och "madam Winter". Benämningarna mamsell och madam förekommer ofta i epistlarna. Titulaturerna var fortfarande i bruk på Wennerbergs tid, om än med en viss förskjutning nedåt på den sociala värdeskalan.¹⁵⁰ Om madam Winter skriver Wennerberg att hon "var en lång , mager och *ful* käring som om dagarna gick omkring och sålde strufvor och 'franska bröder' och om nätterna hjälpte till att diska på källrarna".¹⁵¹ Wennerberg nämner också att hon hade smak för starka drycker. Det sätt på vilket hon framställs i "Impromptu balen" är i enlighet med prosabeskrivningen. Magistern manar Glunten att hämta in flickorna från köket, varpå denne svarar: "Madam Winter med, det gamla spöket- / hon må ock bli lyckliggjord i kväll."

I stroferna 4 till 6 anländer flickorna, spelmannen börjar spela och dansen sätter igång. Strof 4 inleds med ett uppmanande "Se" av Magistern: "Se, här kommer hela kosidansen! / Hurra, gubbar! Hvar och en ta'r sin". Detta maner, att peka ut något för övriga inom fiktionen, är ett återkommande drag hos Bellman. "Se hur han dansar så krumpen" heter det exempelvis om Wingmark i epistel 62. Interjektionen "hurra" är tämligen vanlig i epistlarna och kombinationen "Hurra gubbar" återfinns i nr 41, "Joachim uti Babylon" i Fredmans sånger. En annan just återgiven formulering, "Hvar och en ta'r sin" minner om "Lustiga Bröder! Hvar tage sin flicka" i epistel 8.

Spelmannen som förekommer i ett otal av Bellmans balskildringar och krogepistlar återfinns även i "Impromptu-balen". Det bellmanska stildraget förstärks genom att spelmannen uppmanas sätta igång spelverket, något som ständigt förekommer i sånger och epistlar. Ibland händer också att Fredman, för att piska upp stämningen, uppmanar sina musikanter att spela högre, och samma sak går igen också i Wennerbergs balskildring:

Högre spelman ! Stryk mans på fiolens
Alla fyra - annas hörs det ej.

Gluntarnes skald tycks ytterligt mån om att åhörarna ska ryckas med och med alla sinnen känna sig delaktiga i den bal som rusar mot sin höjdpunkt. Spelmannen har redan gjort sig hörd, dessförinnan har de olika personagerna gjort entré och satt igång dansen och i den femte strofen beskrivs hur tiljorna börjar svikt a under många fötters idoga stampande alltmedan Glunten hetsar de närvarande : "De, som sitta, skola stampa takten": En parallell till det gungande golv som Glunten beskriver finns i epistel 10, som även den har dansinslag: " Fötterna i språng, och hela golfvet gungar. "

I den sjätte strofen igenkänner den uppmärksamme lyssnaren det hos Bellman så typiska intresset för klädernas detaljer. Här låter Wennerberg Magistern mana Ulla att lägga "af den fula schall". Kombinationen av att Magistern här uppträder som anförare av det glada sällskapet ungefär som Fredman och kommer med uppmaningar, intresset för kläddetaljen och namnet Ulla får dessa rader att framstå som särskilt bellmanska. Förutom detta saknar de båda substantiven i bestämd form, "schaln" och " baln" artikelvokal, en vanligt förekommande uppsvensk böjningsform, som ofta återfinns hos Bellman, till exempel i epistel 62: "Och med Pålska öpnar han Baln".

I sjunde och åttonde strofen tilltar feststämningen, vilket understryks av repliken "Hej! Det går med pukor och trumpeter": som även den klingar mycket bellmansk. Uttrycket är ett bildlik omskrivning för ett

mäktigt oväsen. Vill man hos Bellman finna samma fras får man gå till skildringar som snarare ger uttryck för högtid än gruvligt larm. I ordensdiktningens ceremoniel återfinns därför dessa instrument, t ex i sång nr 4. Bellmans bruk av "pukor och trumpeter" i ordens- och begravningsdiktningen är ännu en komponent vars uppgift är att fullborda den parodiska bilden. Dessa instrument utgjorde nämligen "den furstliga ärans och maktens självklara inramning. Lagarna hade sedan medeltiden reglerat när dessa instrument fick användas i det offentliga livet, dess musikanter var genom skrän och ämbeten förnämt avskilda från andra".⁵ Bellmans syfte var alltså att åstadkomma en parodisk effekt genom att upphöja existenserna vid "gamle Schmidts bår eller brännvins- brännare och krögare i *Bacchi orden* till att vara jämbördiga med frälset. För Wennerberg var förhållandet annorlunda. Enligt *Svenska akademis ordbok* är "pukor och trumpeter" ett uttryck "för något som sker med glans och ståt [. . .), eller på ett sätt som väcker uppmärksamhet eller att något går utan svårigheter". Det är de två senare betydelseerna som är aktuella i Wennerbergs fall.

Tumultet tilltar i strof 8. Madam Winter svimmar och när man försöker väcka upp henne avslöjar hon sin smak för starka drycker. Hon ratar vattnet som bjuds och säger sig i stället vilja ha bryllå.

I stroforna 9 till 11 infaller så balens kulmen. Fortfarande, så länge dansen pågår, är det kvinnorna som utgör det huvudsakliga blickfånget för Magistern och Glutten. Köksan har fått en lätt komisk anstrykning. Hon är den som i dansens virvlar "Svettas, hickar högt och ropar: nå! och hon är också den som i strof 11 "snafvar / så att / disken får omkull". I samma strof beskriver Magistern att "Ljusen flämta, dammet står i taket". I tidigare nämnda epistel 62 förekommer samma illustrativa grepp: "Dammet det står opp i taket". I den bellmanska balskildringen dyker dessutom krögaren upp i samma strof, och i "Impromptu-balen" får man först nu, när skildringen börjar gå mot sitt slut, höra talas om värden, som inför den myckna förstörelsen "Gormar [...] arg och hes och full". Att samordna tre eller flera led på detta sätt är ett effektivt medel att i glimtar komprimera en personkaraktäristik, hastigt levandegöra en miljö eller ett händelseförlopp. Ett annat exempel finner man i den tidigare omtalade köksan som "Svettas, hickar högt och ropar nå". Hopning av detta slag ger även intryck av förhöjt tempo, som om berättaren inför den väldiga mängden intryck inte hinner närmare utveckla vart och ett. Detta stilgrepp har även Bellman gjort flitigt bruk av, och inte minst epistel 62 erbjuder åtskilliga belägg. Som avslutning på den långa beskrivningen av Wingmarks utseende och dansstil i femte strofen, konstaterar Fredman: "Gubben, hostar, hvisslar och ler".¹⁵³ Och ett slags motsvarighet till "Impromptubalens" köksa finns också: "Svarfvarens Kärsta hon tiger, / Jolrar och hickar och niger" och om svarvaren själv står det: "Krögarn tar Svarfvarn i lufven; / Flintskallig, blodig och klufven, / Blir han höfvlig, tålig och mjuk".

I "Impromptubalens" tre avslutande strofer (13-15) förkunnas dansen vara avslutad och bryllå urdrucken. Mamsell och doktorn har "trillat under bordet" och kassören, som hade att vakta bryllå, har - får man anta - fått för mycket brännvin eftersom han "kröker ryggen": dvs kastar upp, "bort i vrån".

Magistern förkunnar i strof 13 att balen är avslutad varefter han utbrister i ett hurra för skålen och ett leve för livet, för att i samma ögonblick på fredmanskt maner uppmana kyparen att fylla på.

"Impromptu-balen" avslutas med att Magistern med tanke på att balen tagit en vändning som man från början inte tänkt sig utbrister:

Ställer jag till bal en annan gång, så vet,

Att det blir

Vald societet.

En sådan sensmoral kan sägas ha sin motsvarighet i den fredmanska lärosatsen. Magnus von Platen har undersökt hur Bellman avslutar sina epistlar och funnit att i stort kan epistelsluten indelas i ett tiotal kategorier. Ett stort antal epistlar slutar med en skål eller annan form av anspelning på det bacchiska. En annan slutttyp utgör lärosatsen.⁵⁴ I sin mest utvecklade form är lärosatsen vanligast i de tidiga epistlarna med uttalat bibelparodiska inslag. I den senare episteldiktningen förekommer lärosatsen mer tillfälligt, något uttunnad och gärna med en komisk poäng.⁵⁵ Epistel 162 får än en gång tjäna som exempel. Summeringen av kvällens bal är ungefär densamma som gäller för "Impromptu-balen": "Täckna Baler gör vår Ruin".

BERÄTTARTEKNIKEN I "IMPROMPTU-BALEN"

Sångsamlingen i sin helhet är uppbyggd som en serie dialoger mellan Glunten och Magistern. Wennerberg har lagt sig vinn om att framställa två karaktärer med viss inbördes olikhet. I nästan samtliga duetter rör det sig om en äkta dialog, som bygger på en regelrätt "turtagning" där den ena repliken följer på den andra i ett naturligt förlopp. "Impromptu-balen" utgör i stora stycken ett undantag från denna generella dialogstruktur. Endast vid några tillfällen kan texten sägas vara präglad av en tydlig dialogkaraktär. Deiktiska drag brukar klassificeras som kännetecknande för dialogen, dvs ord med stark referentiell, demonstrativ, temporal eller spatial innebörd. I elfte strofen riktar Magistern en fråga till Glunten: "Såg du köksans fermete? - / Vet du, bror, / Den var värd att se". Här ställs en direkt fråga till Glunten om det som inträffar i rummet. Vid ett annat tillfälle i duetten ställer Magistern ännu en fråga, som denna gång inte enbart är retorisk utan verkligen besvaras: Magistern: "Nå än vår madam?", Glunten: "Hon och doktorn trillat under bordet". Den reella dialogen har således reducerats till ett minimum. Övriga strofer skulle kunna sjungas av endast en person utan att sammanhanget i sången blivit svårförståeligt eller osammanhängande.

I sin artikel "Fredman som conferencier" hävdar Staffan Björck att det unika i *Fredmans epistlar* är legeringen av "berättelse och dramatisk gestaltning",⁵⁶ vilket betingas av Fredmangestaltens roll. Han är den som talar till personerna inom fiktionen, ömsom pekar ut, undervisar och frågar, för att i nästa stund vända sig till sina lyssnare/läsare utanför fiktionen med beskrivningar av miljöer och åtbörder:

Något av det allra väsentligaste i Fredmans roll tror jag man fångar med att upp fatta honom som en sorts radioreporter av unik talang. Han deltar i en fest eller en utfärd med en mikrofon dold i spetsmanschetten. Han är själen i sällskapet, dess givna medelpunkt, spiritus rector, en festmarskalk utan like. [...] Men denna lysande sällskapsmänniska, som förstår att skapa fest omkring sig, är också den ambitiöse reportern med en känsla av ansvar mot alla dem som inte får vara med.⁵⁷

I "Impromptu -balen" finner man faktiskt något av denna conferenciersroll med dubbelfunktion. Det är både Glunten och Magistern som agerar festmarkalkar; de bjuder herrarna sitta, manar spelmannen spela, ser till att brylån kommer på plats, anmodar mamsell dansa vare sig hon vill eller ej etc. Över huvud taget har man intrycket att de två herrarna har balen i sina händer. De styr och ställer, kommer med förmaningar till sina medaktörer och ställer frågor samtidigt som de själva hela tiden är engagerade i dansen. Och här liksom i epistlarna finns repliker som rimligtvis inte kan rikta sig till personerna inom fiktionen:

MAGISTERN

Balen tycks bli ytterst animerad;
Alla prata, ingen hörer på.

GLUNTEN

Köksan sjelf är ständigt engagerad
Svettas, hickar högt och ropar: nå!

MAGISTERN

Karins ögon - det är allt hvad hon har kvar –
Spruta eld
Som i forna dar.

De upplysningar som förmedlas i dessa repliker är av föga värde för de medagerande. Att köksan ständigt är i dansens virvlar och hur hon betar sig kan var och en se. Likaså förefaller Magisterns första replik inte bara ha Glunten som adressat, eftersom denne själv upplever att balen nu går mot sin stöjande och stimmande höjdpunkt. Dessa repliker är strängt taget inte uttalade med tanke på någon av dem som deltar i balen. Det är i stället Wennerbergs sätt att inför oss, som inte kan delta, bygga upp en atmosfär av tilltagande stöj och stök.

Ännu tydligare exempel förekommer i strof elva. Det skulle vara ytterligt onaturligt om Magistern, allt under rådande dramatik - i presens - skulle konstatera:

Ljusen flämta, dammet står i taket,
Köksan snafvar, disken far omkull.

Varpå Glunten fortsätter:

Glas och pipor krossas, och vid braket
Gormar värden, arg och hes och full.

I detta ögonblick träder de båda ur rollen som festmarskalk för att - i enlighet med Björcks distinktion - anta rollen som radioreporter. Trots presensformen har replikskiftet inte den naturliga dialogens karaktär. Framställningsformen glider över från den dramatiska till den episka.

* * *

Denna text har tidigare publicerats i av Johan Stenström i boken ”**Bellman levde på 1800-talet.**”, ([Atlantis Bokförlag](#), Sthlm 2009). Detta avsnitt omfattar i boken s.405-429 och ingår i kapitlet Bellman och diktkonsten. I originalet finns också två illustrationer, som inte återgivits här. För förklarande noter, källor och litteratur hänvisas till bokutgåvan. (Noterna ha nummer 106-157). Vi tackar författaren och förlaget för tillstånd att publicera denna text på GV:s hemsida.

Wennerberg är en i raden av 1800-talsförfattare som behandlas i denna mycket läsvärd bok. Övriga är Valerius, Dahlgren, Stagnelius, Säterberg, Sehlstedt, Sturzen-Becker och Snoilsky.

Torkel Stålmärcks recension av boken i Samlaren 2010 slutar: "Som ett porträtt av 1800-talet är Stenströms bok av vitalt intresse. Som referensverk kommer den att för lång tid räknas till de oundgängliga."